

Sven-Erik Klinkmann:

Inlägg vid slutseminariet 9 januari 2014:

PUSSELPROJEKTET: FORSKNINGSMÄSSIGA MÖJLIGHETER OCH UTMANINGAR

Vi har varit tvungna att starta med två mycket fundamentala frågor:

1. Vad är det svenska i Finland?

2. Vad är en kategori? En utgångspunkt är att kategori och begrepp inte riktigt är samma sak, men nog relaterade. Kategori är en specialform av begrepp, kunde man väl säga. Kategorier har med definitioner och klassificering att göra och tycks vara en förutsättning för tänkande och kunskap. Samtidigt kan man hålla i minnet något författaren och essäisten Lena Andersson har sagt: "ickevalda människokategorier är något att handskas varsamt med".

Men man kan knappast kalla det svenska i Finland en kategori. Det närmar sig nästan ett allmänbegrepp. Vore det en kategori har den i så fall inte några tydliga gränser, något som i allmänhet utmärker det kategoriella tänkandet.

Det svenska i Finland har hur som helst semantiska motsvarigheter på samma nivå, i t ex det finska i Finland, eller det ryska i Finland, men också det svenska i Sverige, det finska i Sverige. Att säga det innebär dock inte att man sagt speciellt mycket om vad begreppet kan tänkas innehålla.

Redan i utlysningen för de här forskningsprojekten år 2008 talades om "det svenska i Finland i dag och i morgon", med en närmare precisering till tiden efter 1945. Det finns alltså en tidsmässig specificering. Däremot är formuleringen "det svenska i Finland" av allt att döma vald för att i sig kunna rymma så många betydelsenivåer som möjligt. Den är alltså inte liktydig med svenskan i Finland, eller med svenskheten, finlandssvenskheten, det svenska Finland, Svenskfinland, men det kan av allt att döma innehålla de här och endel andra aspekter eller kategorier.

En tanke i projektet är att det ser ut att finnas både en normativ finlandssvenskhet och finlandssvenskheter som är mer udda eller perifera. Hur detta spel mellan normen i olika avseenden – språkliga, etniska, ekonomiska, sociala, kulturella – och det som sticker ut egentligen går till är samtidigt, som vi sett av tidigare forskning, inte lätt att fixera eller analysera. Det finns många forskare som på olika sätt, från olika utgångspunkter, närmat sig den här problematiken: historiker, sociologer, etnologer, folklorister osv. Det som de beskriver och analyserar handlar om gränsdragningar, dvs inklusioner och exklusioner, ofta också om mer eller mindre explicita överordnanden och underordnanden, och även rätt ofta om undersökningar av normativ finlandssvenskhet. I det avseendet inget nytt under solen alltså. Ett av delprojekten som fokuserar starkt på norm och motstånd mot normen, eller en tänkt motnorm, inom det finlandssvenska är Sofie Strandén-Backas

undersökning av en debatt om Ortsnamn i anslutning till en omstridd bok av Paula Wilson, *Röster från forntiden. Gamla ortnamn berättar*. Begreppet kollektivt identitetsbegär är centralt i Strandén-Backas studie.

Och när det gäller det normativa: som rättsteoretikern Hans Lindahl påpekat har juridiska, t ex statliga gränser en struktur som är både fysisk och normativ. Den normativa aspekten av gränser innehåller ett anspråk på ett gemensamt intresse vad gäller att utforma en politik. Hur mycket av den här normativa aspekten som gäller för andra gränser är en lika svår som viktig fråga i det här sammanhanget.

En utgångspunkt har varit att konstruktionen av det finlandssvenska kan spåras och beskrivas på flera olika sätt. Det finlandssvenska som en historisk konstruktion framstår därmed som:

1. en minoritet
2. en del av en nationalitet
3. i betydande utsträckning en etnicitet
4. en språkgrupp
5. En kultur eller flera kulturer (jfr begreppen kultursvenskhet och bygdesvenskhet)

Det finlandssvenska är i vårt projekt i högsta grad relaterat till olika intersektionellt definierade kategorier. Kategorier som klass, kön, etnicitet, sexualitet, region, religion, yrke, hobby, generation, urbanitet/ruralitet, handikapp, t o m njutningsmedel (snus) spelar in när man ska försöka fånga in det finlandssvenska i exempelvis aktuella debatter. Genom att undersöka hur de här kategorierna sätter igång olika identitetsprocesser, inte som några essentiellt konstruerade, rigida strukturer, men som lösare, men ändå tydligt styrande kategorier, kan man närma sig det oerhört komplexa och analytiskt vanskliga begreppet identitet. Spänningsfältet mellan de här olika kategoriella utgångspunkterna gör att det finlandssvenska, i all sin komplexitet och spännande mångfald, kanske bäst kan fångas in av begreppet *paradoxical space* (myntat av geografen Gillian Rose). Därmed kan man då mena att det finlandssvenska kan uppträda både i centrum och periferi(er) platsmässigt och vill jag hävda, också, om man tänker på detta mer "existentiellt" vad gäller frågor om tidsbegrepp, tidsmässigt, i olika tidsrum/kronotoper, om man talar med kulturforskaren Mikhail Bakhtin. Ett tidsmässigt punktnedslag i vårt projekt görs av Patricia Aelbrecht som tittar på hur Svenskfinland som olika idéer om region förverkligas i debatter under en månad, april, år 2013. Johanna Björkholm har för sin del, i termer av normalisering och exkludering, tittat på hur "det svenska i Finland" beskrivs i finlandssvenska historieböcker under perioden 1945-2010.

Intersektionerna.

Vad utmärker det intersektionella tänkandet i detta fall?

En central utgångspunkt metodologiskt finns i diskursanalysen. För oss när vi jobbat med att se intersektionellt på det svenska i Finland har förutom diskursanalys också retorisk

analys och narrativ analys varit viktiga redskap i forsknings- och tolkningsarbetet. Inom retorisk analys har också frågor om metaforer och metaforisering eller egentligen retoriska figurer varit viktiga. Mitt eget delprojekt med "svenska talande bättre folk" har lyft fram metonymier och kedjor av metonymier. När de här kedjorna blir antagonistiska uppstår väldigt starka stereotyper. Andreas Häger har undersökt metaforen bibelbältet, Andreas Backa och Sofie Strandén-Backa har tittat på nyckelpigan som symbol för sfp, osv.

Genusforskaren Nina Lykke talar om intersektionalitet som en *nodalpunkt* som samlar upp olika teoretiska ansatser för att förstå de identitetsprocesser som pågår i ett alltmer globaliserat och föränderligt samhälle.

Filosofen Ann Garry har undersökt hur ett tänkande kring intersektioner kunde se ut. Hon talar om intersektioner som resulterande både i inklusioner och exklusioner, som i sin tur kan resultera både i positioner av att vara undertryckt och att vara privilegierad.

Inklusions-/exklusionstänkandet är ju ett annat sätt att tala om gränser, att dra gränser, sätta gränser. Ett sätt som inte minst understryker att gränsdragandet nästan alltid är förbundet med makt och hiarkiseringar av olika slag.

Samtidigt kan man hålla Ann Garrys tankar om begränsningar vad gäller det intersektionella tänkandet i minnet.

Hon säger:

1. Intersektionalitet erbjuder varken några strukturella analyser av förtryck och privilegier eller någon specifik analys av någons komplexa identitet eller upplevelser. I stället pekar det på vilka typer av analyser som kunde vara nyttiga, nämligen de som tar hänsyn till ömsesidigt konstruerade eller sammanblandade axlar av förtryck eller aspekter av identitet.
2. Intersektionalitet är inte en teori om makt, om förtryck, eller om något annat centralt begrepp inom social eller politisk teori.
3. Intersektionalitet erbjuder varken en teori om identitetsformeringar eller en teori om handlingar/aktörer.
4. Intersektionalitet utplånar inte identitetskategorierna; i stället blir de mer komplexa, röriga och flytande.
5. Intersektionalitet förutsätter inte att alla situationer är intersektionella i samma utsträckning.

Jag tänker mig alltså att det intersektionella tänkandet i det här fallet kan användas för ett slags konstruktions- och dekonstruktionsarkeologi, där man kan titta på exempelvis olika begrepps historia och på debatter och andra textuella uttryck med artikulationer och framställningar av det svenska i Finland för att se efter hur vissa strukturer och tankemönster, tankeformer utvecklats, använts, modifierats, återanvänts osv.

Utgångspunkten finns i diskursanalysen som ger en möjlighet att vara tämligen förutsättningslös i sin analys. Poängen i vårt projekt, som jag ser det, är att vi inte läser vår förståelse vid några speciella konstruktionsmodeller, utan utgår ifrån materialet vi jobbar med. Helt utan förförståelse kan man ju ändå inte vara, som vi alla förstår. För mig

handlar det om en hermeneutisk tolkningscirkel där feedbacken från materialet genererar ny förståelse på ett mer allmänt plan. Hur starka eller svaga intersektionerna är, hur många osv, måste alltid avgöras från fall till fall, utgående ifrån den gällande texten och kontexten.

Hanteringsstrategierna.

När det gäller hanteringsstrategierna är frågan om det som kan kallas indexikalitetens nivå viktig. Det indexikala betyder helt enkelt sätt att tala och skriva som har klara utsägare, som ett jag eller ett vi, eller annorlunda uttryckt: ord vars fulla betydelse framgår endast av sammanhanget. Historikern Henrik Stenius' fråga från 1980-talet vad gäller det svenska i Finland är fortfarande viktig: "Vad är ett vi i historien?"

Vi talar i projektet om hanteringsstrategier, men vi kunde ibland också använda orden hanteringstaktik och hanteringsmetoder. Om man använder ordet strategi blir det lätt så att det hela kan verka mer uttänkt och planerat än det är i verkligheten. Frågorna om vem som utför hanteringsstrategierna och vem eller vilka som är föremål för dem är alltid viktiga att försöka besvara.

Det visar sig i flera av dessa fall, t ex Blanka Henrikssons undersökning av snusdebatten, Mikael Sarelins om spinnfiskedebatten och Andreas Backas om tolerans som ett honnörssord i sfp och i Folktinget, att strategierna har både en personligt subjektiv aktör/agent, någon som skriver, gör något utgående ifrån positioner av känslor av hot eller avvärjande av hot, och en kollektiv sådan, ett slags "avvärjande attack", som man kanske kunde kalla t ex sfps toleransstrategi. När man aktiverar ett copingperspektiv i debatter tycks glidningen från det personliga till det kulturella eller mer allmänna gå väldigt enkelt, och samtidigt också så att det inte är så lätt att urskilja vad det egentligen är som händer i den processen. Den insikten tycker jag är en av de viktigaste pusselprojektet lärt mig. Steget från personliga känsloladdningar, affekter av olika slag som sätter igång en debatt eller aktiverar ett debattinlägg till en fullfjädrad hanteringsstrategi är överraskande kort. Snusdebatten visar det här speciellt tydligt. Det kunde till exempel vara intressant att undersöka en enskild aktör, Patrick Wingren och hans roll i snusdebatten, för att ytterligare tydliggöra de här sambanden. Steget från en enskild protest till en politisk manifestation till en kandidatur i ett EU-val och efterdyningarna av det tror jag kunde peka på hur det hanteringsstrategiska momentet kan aktiveras, brännas av och hur det sedan svalnar och förvandlas till något annat.

Det sker en indexikal rörelse från ett "jag här nu" (i denna brydsamma, jobbiga situation) till ett "vi här nu och i framtiden" där också "här" får en utvidgad betydelse spatialt, så att det kan innefatta en hel region, t ex "bibelbältet" eller "snusregionen" eller det toleranta Svenskfinland.

I copingteorin som ju har sin hemvist i religionspsykologin och i den anpassning, omformning vi gjort av begreppet för våra forskningsmässiga behov, kommer frågan om resurser, mobilisering av resurser att vara helt central.

Några viktiga punkter att fundera kring vad gäller hanteringsstrategierna som visar hur mycket det här tänkandet skiljer sig från det intersektionella perspektivet:

1. Här gäller det, alltså i hanteringsstrategierna, ett handlande subjekt av något slag. Eller det som filosofen John Perry kallar "the essential indexical", t ex "vi". Eller "vi" "här" "nu", i motsats till "de" "där" "då".
2. Vidare gäller det som sagt resurser av något slag. Eller egentligen: resurser, men också brist på resurser, hinder. Och ofta resurser i konkreta situationer. När det gäller det svenska och finlandssvenska kan man då fundera på vilka resurser som finns i det fallet och hur de använts, hur de kan användas. Man kan jämföra med socialpsykologiska undersökningar av vitalitet hos minoriteter, bl a den svenskspråkiga minoriteten i Finland. Socialpsykologerna Karmela Liebkind och Anna Henning-Lindblom har undersökt etnolingvistisk vitalitet och gruppidentifikation hos finlandssvenskar i framför allt Helsingfors och Nyland. En central fråga blir då: vad består vitaliteten av?
3. Det gäller metoder av något slag. I vårt projekt diskuteras flera exempel på olika typer av metoder som används som hanteringsstrategier, bl a i debatter av olika slag. T ex utmålade hotbilder kan, som Andreas Häger och Blanka Henriksson visar i sin studie, användas som en metod för hanteringsstrategier och en intern mobilisering och förstärkning av lojaliteten hos en grupp, finlandssvenskarna. Tolerans kan användas som en metod för att skapa en positiv bild av de finlandssvenska institutionerna och av finlandssvenskarna i vad som uppfattas som ett allt hårdare samhällsklimat, som Andreas Backa visar i sin studie. Inlägg i en debatt om spinnfiske kan ses som en fråga om hanteringsstrategier där det som står på spel tycks vara mycket mer än spinnfiske, egentligen nästan en hel livsform som känner sig hotad, den svenska skärgårdsbefolkningen, som Mikael Sarelin visar i sin studie. Man kan jämföra med copingforskaren Kenneth I. Pargament som talar om bevarande av en livsstil genom att markera kulturella gränser.
4. Det gäller kulturella kontexter och orienterande system av något slag där signifikans kan skapas. Ett exempel från en helt annan minoritetskultur kan belysa frågorna om kontexten, metoderna och hanteringsstrategierna. Exemplet gäller hur invandrade sikherna på Irland använder olika hanteringsstrategier för att överleva och utvecklas i en ny omgivning. Två kulturforskare, Glenn Jordan och Satwinder Singh, har hittat hela tolv (12) olika hanteringsstrategier eller typer av coping bland sikherna på Irland. De tolv strategierna var: (1) att hålla traditionerna vid liv; (2) improvisation; (3) utplånande av markörer för skillnad; (4) kamouflage; (5) att vara smart, att vara hård; (6) att vara cool; (7) att inte låtsas om rasismen; (8) att ha kopplingar till Indien; (9) att integreras, dela erfarenheter; (10) att bli asiat; (11) att bli svart; och (12) pluralistisk teologi (sikhismen är ju också en religion).

Mutatis mutandis kommer liknande hanteringsstrategier att gälla finlandssvenskarna, om vi anlägger ett copingperspektiv på dem. Samtidigt är självfallet skillnaderna betydande mellan de två grupperna. Därmed kommer också typen av möjliga och plausibla hanteringsstrategier att skilja sig åt en hel del, men endel grundförutsättningar kvarstår.

En springande punkt i projektet är hur kombinationen av de här två teoretiska perspektiven, det intersektionella och hanteringsstrategierna, egentligen går till. Det ena perspektivet undersöker diskurser, kategorier, maktordningar. Det andra ser på på situationer, aktörer, resurser och utsatthet. Det ena löser upp framför allt, dekonstruerar,

det andra binder samman. Båda innehåller mer av ett preskriptivt tänkande än en färdig teori. Mer av en färdkarta än en kompass. Att kombinera dem kan ge flera fördelar, men är också svårt. Det är genom att förankra de här två analytiska begreppen och perspektiven i täta undersökningar av olika typer av texter, metaforer, stereotyper, begrepp av olika slag, som en ny förståelse kan genereras. Ett svårt arbete, men ingalunda omöjligt.